

POLONEZII DIN BASARABIA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Nicolae ENCIU,
doctor habilitat în istorie

De rînd cu garantarea legală, constituțională, „a libertății personale, libertății tiparului, a cuvîntului, a credinței, a adunărilor și a tuturor libertăților obștești”, noul loc și rol al minorităților etnice din România interbelică, inclusiv al celor din Basarabia, s-a manifestat în atenția sporită a cercetătorilor față de problematica acestora. Bunăoară, conferințele organizate de Secția geografică și etnografică a „Astreii” basarabene în anul 1926/1927 au avut ca obiectiv „a pune în lumină viața diferitelor popoare, care locuiesc în Basarabia”, tematica acestora acoperind, practic, întregul spectru al problemei: G. Năstase „Despre Moldovenii din Basarabia”, N. Smochină „Despre Moldovenii de peste Nistru”, L. T. Boga „Despre Țigani din Basarabia”, C. Vorobiov „Despre Lipoveni”, Remich „Despre Nemți”, Fazli „Despre Găgăuzi”, P. Sinadino „Despre Greci”, St. Kostrzewski „Despre Polonezi”,¹ - ultima fiind editată în anul 1927.

Conform opiniei președintelui Comunității poloneze din Chișinău din perioada interbelică, Stanislaw Kostrzewski, pot fi distinse trei etape principale în statornicirea polonezilor pe teritoriul Basarabiei:²

1. Începutul statornicirii polonezilor în Basarabia coincide cu timpurile, când Polonia fusese în floarea vieții sale politice (secolele XV-XVI), cînd hotarele statului polonez atingeau: la nord Marea Baltică și fluviul Dvina de Nord, la sud aproape Marea Neagră între Nipru și Nistru, la apus atingeau Elba și Odera, iar la răsărit treceau de fluviul Nipru.

În acea perioadă, polonezii au purtat numeroase lupte împotriva turcilor. Astfel, în anul 1444, lîngă Varna, la coastele Mării Negre, în lupta contra turcilor a căzut regele Poloniei Vladislav al III-lea.

Pe de altă parte, pe teritoriul jud. Soroca, la circa 20 km de tîrgul Atachi, în anul 1617 a avut loc o luptă sîngeroasă între polonezi și turci, în care a căzut renumitul conducător al trupelor poloneze și marele om de stat hatmanul Zolkiewski. Pe locul acelei lupte a fost ridicat un monument în cinstea oștirilor poloneze și a hatmanului Zolkiewski, monument care în anul 1906 a fost restaurat de un grup de polonezi, membri ai Societății Arheologice și Geografice din Kiev.

Aceste timpuri sunt considerate drept începutul statornicirii polonezilor în Basarabia, iar orașul Hotin a fost cel dintîi dintre orașele basarabene, în care au fost atestați polonezii.

2. Cea de-a doua etapă a statornicirii polonezilor în Basarabia se referă deja la secolul al XIX-lea, la momentele culminante ale luptelor polonezilor pentru

independența Patriei lor, anume la revoluțiile din 1831 contra rușilor, din 1846 și 1848 contra germanilor și austriecilor și din 1863, iarăși contra rușilor.

Aceste revoluții au fost înnăbușite în mări întregi de sânge și mulți polonezi, scăpând cu viața, au fost nevoiți să emigreze din țara lor. Locul cel mai apropiat, unde s-au îndreptat acești refugiați, a fost Moldova de peste Prut, astfel încât, către 1918, în regiunile orașelor Iași și Pașcani erau sate întregi cu populație poloneză. Anume din această regiune multe familii de polonezi au trecut Prutul, stabilindu-se în special în jud. Bălți.

3. În fine, după revoluțiile menționate, urmărind obiectivul înnăbușirii complete a spiritului de protest al polonezilor, guvernul rus a recurs la câteva măsuri. În primul rând, funcționarii de stat polonezi au fost strămutați în interiorul Rusiei, iar în locul lor au fost aduși ruși. În rândul al doilea, polonezilor - proprietari de moșii li s-a interzis să-și vîndă moșiile altor polonezi și să cumpere noi moșii. Cumpărătorii moșiilor poloneze puteau fi doar rușii sau reprezentanți ai altor naționalități. Polonezii aveau dreptul de a procura moșii doar în interiorul Rusiei sau în acele regiuni, în care elementul polonez era nesemnificativ sau lipsea cu totul. Tot în aceste regiuni, polonezilor li s-a acordat dreptul de a fi funcționari de stat.

Printre aceste regiuni s-a numărat și Basarabia, astfel încît, pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, numărul polonezilor în Basarabia a sporit treptat.

II. Evoluția numerică a polonezilor în Basarabia.

Este de remarcat că, în linii generale, schema expusă de Stanislaw Kostrzewski este confirmată de statisticile existente.

Astfel, la revizia a VIII-a din 1835, în Basarabia au fost atestați doar 737 de polonezi. Către 1 858, numărul lor a ajuns la 800, iar la revizia a X-a din 1861-1862 au fost atestați circa 4 000 de polonezi.³ Din datele aceleiași revizii constatăm că polonezii alcătuiau 0,4% din totalul populației Basarabiei; 1 676 de polonezi locuiau în orașe, iar majoritatea lor (1 551 de persoane) era concentrată în jud. Hotin.⁴

Din datele recensământului din 1897, vedem că numărul polonezilor din Basarabia a sporit la 1 696, din care 5542 locuiau în mediul rural, iar 6154 în cel urban. Se constată, totodată, că aria răspândirii lor pe teritoriul Basarabiei se diversificase considerabil: în or. Chișinău, bunăoară, locuiau 3247 de polonezi, în or. Tighina – 1017, în jud. Soroca – 1742 și în jud. Hotin – 2192 de polonezi.⁵

Din aceleasi date desprindem că știința de carte în rândul polonezilor era răspîndită în proporție de 55,6 % pentru bărbați și 52,9 % pentru femei.⁶ La acest capitol, într-o situație mai favorabilă comparativ cu polonezii se aflau doar etnicii germani, în rîndul căror știința de carte constituia 63,5% la bărbați și respectiv, 62,9% la femei.

Precum se știe, la recensămîntul din 1897, populația Basarabiei a fost înregistrată doar după criteriul limbii materne. Conform acestui criteriu, polonezii alcătuiau 0,6% din totalul populației Basarabiei, 2,1% din totalul populației urbane și 0,34 % din cel al populației rurale.⁷

Dintr-un studiu consultat la Arhivele Naționale din București, păstrat în fondul personal al lui Pantelimon Halippa și intitulat „Organizarea Basarabiei”,

constatăm că, pînă în 1918, numeroși polonezi reușiseră să devină mari proprietari de pămînt, posedînd peste 100 ha. Între acești mari proprietari se numără Brjovzovsky, Ambrojevici, Siținsky, Derojinsky, Pissarjevsky etc.⁸

Este de remarcat că, în perioada cuprinsă între recensămîntul din 1897 și începutul primului război mondial, numărul polonezilor din Basarabia a rămas, practic, același, - 11.550 de polonezi în 1914, - pentru a ajunge cota maximă la finele primei conflagrații mondiale, - 24.000 de polonezi în 1918.⁹

Cifra de 24.000 de polonezi în 1918 trebuie considerată ca fiind una artificială, deoarece creșterea s-a produs nu pe cale naturală, ci ca o consecință a evacuărilor forțate la care au recurs trupele rusești în regiunile răsăritene ale Poloniei, în timpul retragerii lor, ca urmare a năvălirii trupelor germane și austriece în primăvara anului 1915.

Anul 1918 a fost, așadar, perioada culminantă în sensul evoluției numerice a polonezilor din Basarabia, deoarece, când s-a aflat despre înfrîngerea Puterilor Centrale și, la scurt timp de la aceasta, a reconstituirii statului polonez independent, numeroși polonezi s-au repatriat în țara lor de origine. În așa mod pe parcursul a doar câțiva ani s-a revenit la numărul din preajma primului război mondial. Astfel, în primii trei ani după 1918, din Basarabia s-au repatriat în Polonia 16 280 de polonezi, dintre care într-un singur an, 1919, s-au repatriat circa 10.000.¹⁰

Prin Declarația Sfatului Țării din 27 martie / 9 aprilie 1918, Basarabia istorică s-a unit cu România „în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului, ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor”.¹¹ Din partea Comitetului Național al polonezilor din Basarabia, la ședința istorică a Sfatului Țării a participat Felix Dudkevici. Luând cuvîntul în numele națiunii poloneze, Felix Dudkevici a susținut unirea „așa cum o cer moldovenii – stăpînii de baștină ai acestei țări”. *„M-am urcat la această tribună, menționa în continuare Dudkevici, numai ca să arăt bucuria noastră, a polonezilor, pentru actul istoric ce-l săvârșiți și prin care realizați dreptul popoarelor de a-și hotărî soarta, realipindu-vă la sânul maicii de la care ați fost ruși cu sila, acum mai bine de o sută de ani. Doresc neamului românesc viitorul frumos pe care îl merită”*.¹²

Este de remarcat și faptul că Felix Dudkevici a votat pentru unirea Basarabiei cu România, iar în cadrul Sfatului Țării a fost membru în comisiile școlare, de mandate, administrativă, precum și în prima comisie agrară.¹³

Deja în cadrul statului național unitar român, problemele minorităților etnice din Basarabia au fost soluționate într-un larg spirit democratic. Prin semnarea Tratatului de la Paris din 28 octombrie 1920 al Consiliului ambasadurilor Puterilor Aliate privind recunoașterea de jure a unirii Basarabiei cu România, aceasta din urmă se obliga să respecte inclusiv pe teritoriul Basarabiei prevederile tratatului semnat la Paris la 9 decembrie 1919 și anume: „A asigura locuitorilor, fără deosebire de rasă, de limbă sau de religie, aceleași garanții de libertate și de dreptate ca și celorlalți locuitori din ținuturile ce fac parte din regatul României”.¹⁴ Pe de altă parte, Constituția din 29 martie 1923 a reconfirmat, prin art. 7, drepturile tuturor cetățenilor țării, indiferent de credință religioasă și confesiune, de origine etnică și de limbă, stabilind, prin același articol, condițiile în care străinii puteau fi naturalizați.¹⁵

Principiile înscrise în Constituția din 1923 au fost dezvoltate în Legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române din 24 februarie 1924, care reconfirma tuturor cetățenilor din provinciile unite, dacă ei nu optaseră pentru cetățenie străină, cetățenia română; totodată, ea admitea românii din localitățile care, prin trasarea frontierelor de stat ale României, rămăseseră în componența altui stat, posibilitatea de a obține cetățenia română, dacă ei optau pentru aceasta.¹⁶

Minoritățile etnice din Basarabia interbelică s-au bucurat, așadar, fără nici o discriminare, de toate libertățile democratice proclamate în Constituția României, cum ar fi: dreptul la vot, la învățământul în limba maternă, au beneficiat în egală măsură de rezultatul reformelor democratice din România, în special, de reforma agrară din 1918 - 1924. Astfel, în Basarabia, au fost repartizate circa 1 500 000 de hectare unui număr de 357.016 locuitori, între care 316 078 români, 13 127 ruși, 12 725 bulgari, 4 422 germani și 536 polonezi, - cu alte cuvinte, au fost împroprietăriți toți cetățenii care au solicitat pământ, fără deosebire de apartenența lor etnică sau confesională.¹⁷

La recensământul din 29 decembrie 1930 - care a fost și primul recensământ realizat pe teritoriul întregii României, cuprinzând toate provinciile ei istorice, - au fost atestați 48 310 polonezi, ceea ce constituia 0,3 % din întreaga populație a României, iar în Basarabia - 8 104 polonezi sau 0,3 % din totalul populației provinciei¹⁸. Este de remarcat că la acel recensământ, din 8 104 polonezi, doar 3 862 au declarat limba poloneză drept limbă maternă, iar alți 4 242 de polonezi au considerat limba maternă o altă limbă decât cea poloneză.¹⁹

Precum rezultă din datele aceluiași recensământ, majoritatea polonezilor locuia în județele Bălți (3 165 persoane), Lăpușna (1 662 persoane) și Hotin (1 017 persoane), în celelalte județe numărul lor variind de la 100 - în jud. Cahul - la 850 în jud. Soroca.²⁰

Din punctul de vedere profesional și cel ocupațional, majoritatea polonezilor din Basarabia interbelică erau mici proprietari, meseriași, muncitori manuali și - într-un număr insignifiant - negustori. Existau localități, în special în jud. Bălți, în care polonezii alcătuiau comunități importante din punct de vedere numeric. Astfel, în Bălții Noi locuiau circa 300 de polonezi, în localitatea Petropavlovskaja - circa 350, în Sinadinovca - circa 200, în lezărenii Noi - circa 100 de polonezi.²¹ În majoritatea cazurilor însă, în satele basarabene puteau fi atestate obișnuit câte două-trei familii de polonezi.

Precum menționa St. Kostrzewski, președintele Comunității polonezilor din Chișinău, „relația elementului polonez cu populația majoritară din Basarabia este actualmente (1927 - n.n.) cu mult mai satisfăcătoare, comparativ cu perioada de până în 1918, când polonezii se bucurau de drepturi cetățenești doar în Basarabia și numai în anumite domenii de activitate”. „Statul român tratează Polonezii, menționa același autor, ca pe cetățenii români, pe același picior de egalitate cu elementul dominant din punct de vedere numeric”²²

Cât privesc soluțiile privind raporturile dintre minoritatea poloneză și populația majoritară din România interbelică, St. Kostrzewski considera, pe bună dreptate, că „polonezii trebuie să fie cetățeni buni ai țării în care trăiesc, neuitând

totodată că sînt polonezi – și de aceea trebuie să-și iubească limba și credința strămoșilor lor. Îndeplinind aceste condiții, menționa autorul, ei vor deveni cetățeni utili pentru stat și vor cîștiga respectul tuturor”²³

Note

- ¹ **Panaiteescu, Scarla; Rașcu, G. M.** Darea de seamă asupra activității Secțiunii Chișinău a Societății regale române de geografie pe anul 1927. In: *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, 1927, Tom. XLVI, p. 478-479.
- ² **Kostrzewschi, Stanislaw.** Polonezii din Basarabia. Conf. ținută la 30 mart. 1927 la „Astra”, Chișinău. Ch. : Cartea Românească”, 1927, p. 2-4.
- ³ **Murgoci, G.** La population de la Bessarabie. Étude démographique. Préf. par Em. De Martonne. Paris, 1920, An. I : Tableaux numériques, Tableau VI bis : Variation des populations étrangères.
- ⁴ **Ibidem**, Tableau III bis : La population de la Bessarabie par nationalité d’après la X-me Revision 1861 (sans le district d’Ismail).
- ⁵ **Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г.** Под ред. Н. А. Тройницкого. М. : Изд. Центр. Стат. Ком. МВД., 1905, Т. III : Бессарабская губерния, p. 3.
- ⁶ **Ibidem**, p. XX.
- ⁷ **Ibidem**, p. XXI.
- ⁸ **Arhivele Naționale. București, Fond Pantelimon Halippa**, 124/F.D., fila 126.
- ⁹ **Kostrzewschi, Stanislaw.** Polonezii din Basarabia, p. 5.
- ¹⁰ **Idem, Ibidem**, p. 7.
- ¹¹ **Crestomație la istoria românilor (1917-1992).** Alcăt. M. Cernenco, A. Petrencu, I. Șișcanu. Ch.: Ed. Universitas, 1993, p. 37.
- ¹² **Chiriac, Alexandru.** Mic dicționar al membrilor Sfatului Țării din Chișinău (21 noiembrie 1917 – 27 noiembrie 1918). In: *Patrimoni*, 1991, nr. 4, p. 49-50.
- ¹³ **Idem, Ibidem**, p. 50.
- ¹⁴ **Istoria României între anii 1918-1944.** Culeg. de docum. București : Ed. Didactică și Pedagogică, 1982, p. 36.
- ¹⁵ **Constituția României din 29 martie 1923.** In *Ibidem*, p. 58.
- ¹⁶ **„Monitorul oficial”**, 1924, nr. 41 din 28 febr.
- ¹⁷ **Frunza, Ion.** Bessarabien. Rumänische und Leistungen. Bukarest : Die Dacia-Bücher, 1941, p. 63.
- ¹⁸ **Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930.** București : Impr. Naț., 1938, Vol. II : Neam, limbă maternă, religie, p. XXVIII.
- ¹⁹ **Ibidem**, p. XXIX.
- ²⁰ **Ibidem**, p. XXXII-XXXIII.
- ²¹ **Kostrzewschi, Stanislaw.** Polonezii din Basarabia, p. 6.
- ²² **Idem, Ibidem**, p. 8 ; Arhivele Naționale, București, fond Pantelimon Halippa, 124/F.D., fila 125.
- ²³ **Kostrzewschi, Stanislaw.** Polonezii din Basarabia, p. 9.